

فهرست

۹	مقدمه
۱۷	فصل اوّل - ارزیابی منابع عاشورا پژوهی
۲۱	مقتل اُستین
۲۳	نور العین من مَیْهَدِ الْخُسْتِینِ
۲۵	اللَّهُوْفُ عَلٰی قَتْلِ طُفُوْفِ الْمَلْهُوْفِ عَلٰی قَتْلِ الطُّفُوْفِ
۲۷	رَوْضَةُ الشُّهَدَاءِ
۳۰	الْمُنْتَخَبُ فِي جَمْعِ السَّلَاسِي وَ الْأَخْطَرِ
۳۲	مُخْرِقُ الْقُلُوبِ
۳۳	اَكْسِرُ الْعِبَادَاتِ فِي اَسْرَارِ الشَّهَادَاتِ
۳۷	تذکره الشهداء
۴۱	فصل دوم - زیست نامه
۴۲	طنوغ مهر
۴۴	نام گذاری
۴۶	دوران کودکی
۴۸	از نوجوانی تا جوانی
۵۴	جایگاه اجتماعی امام حسین (علیه السلام)
۵۷	میراث معنوی امام حسین (علیه السلام)

مقتل نگاری و مقاتل امام حسین (علیه السلام)..... ۶۴

فصل سوم- امام حسین (علیه السلام) و زمانه سیاسی ۷۸

امام حسین (علیه السلام) و عصر نبوی..... ۷۹

امام حسین (علیه السلام) و خلفای سه گانه..... ۸۲

دوران خلیفه اول- ابوبکر بن ابی قحافه (۱ - ۱۳ ق)..... ۸۳

دوران خلیفه دوم- عمر بن خطاب (۱۳ - ۲۳ ق)..... ۸۷

دوران خلیفه سوم- عثمان بن عفان (۲۴ - ۳۵ ق)..... ۹۰

فتوحات..... ۹۰

بدره ابی..... ۹۰

حضور در حرم مدافع عثمان..... ۹۱

حسین (علیه السلام) و عصر علوی (۳۵-۴۰ ق)..... ۹۴

امام حسین (علیه السلام) و عصر امام حسن (۴۰-۵۰ ق)..... ۹۸

امام حسین (علیه السلام) و خلفای موی..... ۱۲۲

خلافت معاویه بن ابی سفیان (۶۰-۶۱ هـ ق)..... ۱۲۳

خلافت یزید بن معاویه (۶۰-۶۱ هـ ق)..... ۱۳۷

فصل چهارم- قیام ۱۴۴

علل قیام..... ۱۴۵

سقیفه بنی ساعده و عاشورا..... ۱۴۸

حرکت امام از مدینه تا کربلا..... ۱۵۱

۱. از مدینه تا مکه..... ۱۵۴

۲. فرستادن مسلم به سوی کوفه..... ۱۵۸

ملاقات با بزرگان مکه..... ۱۵۹

از مکه تا کربلا..... ۱۶۰

۱۶۱	شرح واقعه
۱۸۲	کوفیان و قیام عاشورا
۱۸۴	۱. تناقض آشکار در سیره و گفتار
۱۸۵	۲. پیمان شکنی
۱۸۶	۳. زودباوری در جنگ‌های روانی
۱۸۶	۴. نداشتن آزادی عمل و استقلال فکری
۱۸۷	عوامل بیرونی
۱۸۸	۱. ایجاد رعب و وحشت
۱۸۹	۲. ستگیری هواداران امام حسین (علیه السلام)
۱۹۰	۳. تطبیع مردم به پول، مقام، جایزه
۱۹۳	شبهات درباره قیام
۲۰۰	اهداف قیام
۲۰۰	۱. احیای امر به معروف و نهی از منکر
۲۰۲	۲. اصلاح اجتماعی
۲۰۵	۳. اهداف سیاسی و اجتماعی
۲۰۸	۴. رضایت الهی
۲۱۰	آثار و پیامدها
۲۱۱	۱. احیای دین اسلام و آئین پیامبر (صلی الله علیه و آله)
۲۱۳	۲. احیای ارزشهای اسلامی و انسانی
۲۲۰	۳. الگوسازی برای آزادگان جهان
۲۲۱	۴. بیداری اسلامی و قیامهای خونین

فصل پنجم - مواضع مسلمانان و مستشرقین

۲۲۵	
۲۲۶	متفکران مسلمان و قیام امام حسین (علیه السلام)

۲۶۰..... مستشرقان اسلام پیروہ و قیام امام حسین (علیہ السلام)

۲۷۹

نتیجہ گیری

۲۸۵

کتاب نامہ

www.ketab.ir

مقدمه

جرج جرداق، دانشمند و ادیب مسیحی

«آن غیرتمندی که تا این پایه به ناموس مردمان می‌ورزید و در نهایت از همسر و خانواده دیگران دمی از مجاهدت باز نمی‌ایستاد، چون در مسکن رزم (طفه) بیکه و تنها ماند و از زخم شمشیر و نیزه و زوبین بر زمین نشست و از این کدغه و سربازان مزدور دستگاه حاکم را دید که از هر سو به سرپناه میمه) و فرزندانش حمله‌ور هستند، دست پولادین خونین بر آورد و ندا زد که: «ای نامردان! اگر دین ندارید، آزادی را در زندگی فرو مگذارید».

همیشه ایام عزای امام حسین علیه السلام تداعی کننده مسائل بسیاری است. سوالاتی که نه تنها با توجه به روزگار در و دهلیزهای پر پیچ و خم و گاه تاریک تاریخ می‌برد بلکه بعضاً از جنس چرایی و چگونگی است. از این رو سال‌ها پیش به فکر خواندن و نگاشتن اثری از جنس آن مباحث و مسائل بودم، اما هر بار به فراخور زمان و مقتضیات معلوم و مجهولی در انجام این مهم وقفه می‌افتاد. اینکه چگونه حادثه یک نیمروز، از چندین تاریخ بشریت را تحت الشعاع خود قرار می‌دهد. چگونه است که سکوت خورده نظامی یک نبرد از دل‌گزاره‌های تاریخی مورخان و حتی اذهان شهدای عینی پیروزمندانه به روایت در می‌آید، ذهن و ضمیرم را درگیر خود ساخته و به پاسخی درخور نه آنچه را که تا دیروز شنیده بودم برایش بیابم. با این حال می‌دانستم که نگاشتن از این واقعه عظیم کاری دشوار و طاقت فرسا است، واقعه‌ای که هم‌از نظر کیفیت وقوع، هم از نظر عظمت مصیبت و هم از نظر جاودانگی آن در یادها و آثار اجتماعی‌ای که در پی داشت، با هیچ ماجرای

دیگری قابل قیاس نبود. اینکه تنها پس از گذشت نیم قرن از رحلت نبی - مکرّم اسلام (صلی الله علیه و آله) و با عنایت به اینکه بیشتر صحابه و تابعین ایشان در قید حیات اند اینچنین حادثه‌ای رخ می‌دهد و اینان نه تنها شمشیرهای به رقص درآمده برای بریدن گلوی نواده پیامبر اسلام را نتوانستند کند کنند بلکه برخی از آنان در وقوع این واقعه بازیگران اصلی بودند و حال این مائل هم بر سختی کار و هم بر کنجکاوای ام بیش از پیش می‌افزود. گویا تاریخ، رسالت دینی‌ای برعهده گرفته بود تا فریادهای آن نیم‌روز تاریخی را از لحظه تیرع تا انتهای خویش به گوش و هوش آدمیان برساند. رسالت دینی‌ای که به مباحث حوزه دین تا امروز حول محور آن نیم‌روز قرار گرفته است. از آنجا که نمی‌تواند نشست و کاری نکرد شروع به جستجو در گزاره‌های تاریخی انسان و به‌برداری از این رویداد کرده و تمام سعی‌ام بر این بود تا آنجا که سعدور میسر است، بینش اعتقادی‌ام را در کار دخیل نکنم. غافل نبودم که هرگاه ای مواردی در پی یافتن الگوهای است که بتواند با پیروی از آن‌ها راه سعادت و کمال را بی‌ماید و در این جستجو می‌کوشد، بهترین‌ها را برگزیند. از اینرو نهضت عاشورا برای جوامع بشری و انسان‌های آزاداندیش از جمله باشکوه‌ترین و اسب‌ترین این حقیقت یافته‌هاست. پر واضح است قیام عاشورا، رخدادی است که نه تنها تاریخ اسلام، بلکه تاریخ بشریت همانندی برای آن سراغ ندارد. این جایگاه یک عاشورا آن‌را به‌صورت رویداد جاودانه‌ای درآورده است که همچون نگین درخشان بر تارک تاریخ و فرهنگ بشری می‌درخشد. با وجود دستان تحریف‌گری که در خلال چهارده قرن در پی تحریف حقیقت ارزش‌های نهضت حسینی برآمده‌اند، آنچه از عاشورا برای ما به یادگار مانده، از چنان عمق و غنایی برخوردار است که تا فرجام تاریخ، پیام‌آور ارزش‌های والای انسانی و الهام‌بخش انسان‌های آزاده و خداجو خواهد بود. از اینرو در این نوشتار سعی

شده است تا با نگاه پدیدارشناسانه به واکاوی این رویداد بزرگ تاریخ بشریت پرداخته شود.

نگاه و رویکرد پدیدارشناسی^۱ به بررسی صورت‌های گوناگون آگاهی از آگاهی ریاضیاتی تا آگاه تاریخی می‌پردازد. این رویکرد موضوع‌های تاریخی را یک موضوع طبیعی قلمداد نمی‌کند بلکه آن را مدام در حال ساخته شدن در گذر زمان می‌بیند. بنابراین می‌توان چنین استدلال کرد که هیچ حوزه‌ای از گفت‌وگو و هیچ قسم واقعیت تاریخی را نمی‌توان یک بار و برای همیشه تعریف کرد. در واقع، این تجربیات ما در جهان است که از طریق آگاهی در جریان سیال زمان، واقعیت تاریخی را به صورت مثالی و در قالب ایده تجزیه می‌سازد. به عبارت دیگر، پدیدارشناسی به اعیان، به شکل فی‌نفسه آن نمی‌پردازد بلکه آن‌ها را در ردای معنا و مفهوم می‌سنجد. به طور کلی در این رویکرد انسان را موجودی تاریخی است و از روش، تاریخی-تکوینی برای تحلیل پدیده‌های انسانی استفاده می‌شود.

نهضت امام حسین علیه‌السلام هر چند در مقطع زمانی و مکانی محدود انجام گرفت و اگر چه نیم روزی در بیانی دراز آادی به وقوع پیوست، اما پیامدهای زیادی را پدیدآورد شاید کسی گمان نمی‌کند که پیامد این کاروان کوچک به این میزان بزرگ و گسترده باشد. اسلام، ایمان، تلاطم، گسترش و شمولش بر تمام ابعاد زندگی انسان-سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی-مدیون واقعه کربلا و نهضت عاشورا است و همه حرکت‌های اسلامی عم از سیاسی، نظامی، فرهنگی و حتی علمی و فقهی، رهین منتهای حرکت سیدالشهداء هستند. بی‌گمان آثار عاشورا از محرم سال ۶۱ هجری تاکنون تداوم داشته و حتی به عصر حاضر نیز محدود نمی‌شود. اگرچه به ظاهر امویان با شهادت امام حسین علیه‌السلام به پیروزی ظاهری رسیدند اما در

^۱. Phenomenology.

درازمدت این سنت رسول خدا و اسلام ناب محمدی است که با قیام عاشورا زنده ماند و تا ابد، راهنمای حق جویان خواهد بود. تحولات و قیام‌های بعد از عاشورا نشانه بیدار شدن مردم را هرچند دیر هنگام بود در پی داشت؛ پیامدهای قیام عاشورا در شکل‌گیری قیام‌های زنجیره‌ای شیعیان اگرچه اغلب با سرکوب امویان و عباسیان روبرو شد اما شعله حقیقت‌خواهی و مارزه بادستگاه ظلم را روشن نگه داشت.

به صراحت می‌توان فرهنگ عاشورا را فرهنگ یاری دین در تمام جهات دانست. در این فرهنگ، سیاست، فضیلت، علم و عدالت و عزت انسانی با یکدیگر محال نیستند و هر یک بدون دیگری بی‌معنی و بی‌مفهوم است و در شعاع دیگر فعالیت پیدا می‌کند. اجرای عدالت سیاسی، حقوقی، اقتصادی جدای از فضیلت و بی‌ترجیهِ به عزت انسانی امکان‌پذیر نیست. از این رو فرهنگ عاشورا در طول تاریخ هزاره برای جامعه اسلامی و مؤمنین الهام بخش بوده و به عبارتی، حرارتی در دل‌های مؤمنین ایجاد کرده که هرگز به سردی نمی‌گراید. علاوه بر آن فرهنگ عاشورا در زدودن خرافات و انحرافات و اصلاح و برقراری ارزش‌های الهی - آسمانی نقش به سزایی دارد. تأمل و تدبیر در جوانب مختلف نهضت عاشورا اهمیت هر چه بیشتر الگو بودن آن را اثبات می‌کند؛ زیرا که فرهنگ عاشورا، فرهنگی برخاسته از قرآن کریم و سیره اهل‌بیت عصمت و طهارت علیهما السلام است. این فرهنگ، قدرت و جاذبه فوق‌العاده و نیز زیبایی و درخشش منحصر به فرد داشته و در سورتی که درست و بدون کم و زیاد کردن اجزاء و تحریف معنوی و ظاهری ارائه شود، تحول آفرین و زندگی ساز است.

آنچه مولف را بر آن داشت تا بر نوشتار حاضر عنوان "فریاد تاریخ" بگذارد، چیزی نیست جز این حقیقت روشن که از لحظه وقوع رویداد کربلا در سال ۶۱ هجری تمام دستگاه زر و زور و تزویر اموی و کارگزاران و

عاملان آن در پی مسکوت گذاشتن و یا وارونه جلوه دادن حقیقت بودند اما می‌بینیم که تنها چند ساعت پس از واقعه فریادهای آتشین زینب کبری سلام-الله‌علیها، امام سجاده‌علیه‌السلام و... همان رسالت دینی تاریخ را زنده می‌کنند و نجوای شبانه حسین‌علیه‌السلام و اصحاب ایشان را با فریادهای رسای خویش به بیرون از جغرافیای کربلا و عراق پس از واقعه عاشورا انتقال می‌دهند تا همچنان خط سرخ حسینی، انسان‌ساز و آگاهی‌بخش باشد. رسالت "فریاد تاریخ"، پرداختن به این حقیقت مسلم با رویکردی پدیدارشناسانه است. کتابی که پیش‌رو خوانندگان و مخاطبان قرار دارد - که خواننده عنوان کلی آن را می‌بیند - به پنج فصل تقسیم شده است.

فصل اول - نقش و رزایی مهم‌ترین منابع تاریخ‌پژوهان از واقعه عاشورا اختصاص دارد. در این پژوهش، به تناسب و به گاه نیاز، از منابع سیر و مغازی، منابع تاریخی (تاریخ موهب، تاریخ محلی، تکی‌نگاری‌ها و...)، منابع جغرافیایی (معجم‌البلدان، فسی‌البلدان و...) با رویکرد پدیدارشناسانه مورد استفاده قرار گرفته‌اند. منابع متعدد قابل اتکایی از پنج قرن نخست در باب واقعه عاشورا به دست ما رسیده است. این منابع را می‌توان به دو دسته مستقل و مشتمل تقسیم کرد: منابعی که بطور ویژه به نهضت عاشورا و حماسه‌سازان این واقعه بی‌نظیر پرداخته‌اند و منابعی که تنها بخش و فصل‌هایی از آنها، درباره قیام امام حسین‌علیه‌السلام است. از آنجا که امکان و مجال پرداختن به همه این منابع میسر نیست کوشیده‌ایم بطور اکتفا به چند منبع قابل توجه درباره این واقعه که نه تنها تأثیرگذار بودند بلکه خود پایه‌والگویی برای تألیف و گاه تدوین دیگر کتب تاریخی شدند را ذکر کنیم. گفتنی است این منابع از اعتبار یکسانی برخوردار نیستند، اما همه آنها قابلیت ارجاع و استناد را دارند و به وسیله پژوهش‌های تاریخی روشمند قابل بررسی و پذیرش‌اند.